

MANZAR JANIRIDA YORUG‘LIK VA SOYANING AHAMYATI.

Abduqayumova Aqida Abdurashid qiz

Guliston davlat unversiteti Sa'natshunoslik fakulteti Rangtasvir dasgohli

yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tasviriy san’atning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan manzara janrida yorug‘lik va soyaning o‘rni hamda ahamiyati tahlil qilinadi. Yorug‘lik va soya manzara kompozitsiyasida shakl, hajm, rang va fazoviy chuqurlikni yaratishda muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida manzara tasvirida yorug‘likning turli holatlari – tonggi, kunduzgi va kechki yorug‘lik hamda ularning tasviriy ifodaga ta’siri o‘rganildi. Shuningdek, san’at tarixida manzara janrida yorug‘lik va soya vositalaridan foydalanish tajribalari ham tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yorug‘lik va soya manzara tasvirida obrazlilikni kuchaytirish, kompozitsiyani muvozanatlashtirish va tomoshabinda estetik ta’sir uyg‘otishda muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: manzara janri, yorug‘lik, soya, rangtasvir, kompozitsiya, perspektiva, tasviriy san’at, atmosfera, badiiy ifoda, rang uyg‘unligi.

Tasviriy san’atda manzara janri tabiat go‘zalligini badiiy ifodalashning muhim shakllaridan biridir. Bu janr orqali rassomlar tabiat manzaralarini, fasllarni, iqlim holatlarini va inson bilan tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni aks ettiradilar. Manzara janrining badiiy qiymatini oshiruvchi asosiy omillardan biri yorug‘lik va soya hisoblanadi. Yorug‘lik tabiatdagi barcha predmetlarning rangini, shaklini va hajmini ko‘rsatib beruvchi muhim elementdir. Soya esa yorug‘likning qarama-qarshi tomoni bo‘lib, predmetlarning hajmini, masofasini va fazoviy chuqurligini aniqlashga yordam beradi. Rassomlar manzara yaratishda aynan yorug‘lik va soya uyg‘unligi orqali tabiatning turli holatlarini – quyosh chiqishi, quyosh botishi, bulutli ob-havo yoki yomg‘irli manzaralarni ifodalaydilar.

Tarix davomida ko‘plab rassomlar manzara janrida yorug‘lik va soyaning badiiy imkoniyatlaridan keng foydalanib kelgan. Ayniqsa, impressionizm davrida rassomlar tabiatdagi yorug‘likning o‘zgaruvchan holatlarini tasvirlashga alohida e‘tibor qaratganlar. Shu sababli yorug‘lik va soya manzara kompozitsiyasining asosiy badiiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Tasviriy san‘at nazariyasi va amaliyotiga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda yorug‘lik va soyaning ahamiyati alohida ta‘kidlangan. San‘atshunos olimlar manzara janrining rivojlanishida yorug‘likning o‘rni haqida turli ilmiy qarashlarni ilgari surganlar. San‘at nazariyasiga oid tadqiqotlarda yorug‘lik tasviriy ifodaning asosiy omillaridan biri sifatida ko‘riladi. Ayrim tadqiqotchilar yorug‘likni tasviriy san‘atning “jonlantiruvchi kuchi” deb ta‘riflaydilar. Chunki yorug‘liksiz tasvirda ranglar aniq ko‘rinmaydi, predmetlar hajmsiz va tekis ko‘rinadi.

Manzara janriga oid ilmiy manbalarda rassomlarning yorug‘likdan foydalanish usullari ham tahlil qilingan. Masalan, klassik rassomlar yorug‘likni kompozitsiyaning markaziy nuqtasini ajratib ko‘rsatish uchun qo‘llagan bo‘lsalar, impressionist rassomlar yorug‘likning tabiiy o‘zgarishlarini aks ettirishga e‘tibor qaratganlar. Zamonaviy san‘atshunoslik tadqiqotlarida esa yorug‘lik va soya nafaqat tasviriy element, balki psixologik ta‘sir vositasi sifatida ham o‘rganilmoqda. Yorug‘lik tomoshabinning hissiy holatiga ta‘sir ko‘rsatib, tasvirning umumiy kayfiyatini belgilaydi.

Mazkur tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, tasviriy san‘at nazariyasiga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Bu orqali manzara janrida yorug‘lik va soyaning ahamiyati haqidagi ilmiy qarashlar o‘rganildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi yordamida turli davrlarga mansub manzara asarlari o‘rganildi. Ushbu metod rassomlarning yorug‘lik va soyadan foydalanish usullarini solishtirish imkonini berdi.

Tadqiqotda vizual tahlil metodi ham qo‘llanildi. Bu metod orqali manzara asarlarida yorug‘likning kompozitsiya, rang uyg‘unligi va perspektivaga ta‘siri

o'rganildi. Bundan tashqari, kuzatish metodi yordamida tabiatdagi yorug'lik holatlari va ularning tasviriy san'atdagi ifodasi tahlil qilindi.

Manzara janrida yorug'lik va soyaning ahamiyati rassomlikning eng muhim asoslaridan biri hisoblanadi. Bu ikki element nafaqat texnik jihatdan, balki hissiy, kompozitsion va realistiklik nuqtai nazaridan ham asarning hayotini ta'minlaydi. Quyida batafsil, faqat matn shaklida tushuntiraman.

Uch o'lchovlilik va hajmni yaratish (Form va Volume)

Yorug'lik va soya ob'ektlarga shakl beradi.

- Yorug'lik tushgan joy (yorug' tomon) — odatda eng yorqin, issiqroq ranglarda bo'ladi.

- Yarim soya (penumbra) — yorug'lik va soya o'rtasidagi o'tish zonasi, yumshoqroq o'zgarishlar bilan.

- To'liq soya (umbra) — eng qorong'i joy, lekin butunlay qora emas, chunki atrof muhitdan aks etgan yorug'lik tushadi.

- Tushuvchi soya (cast shadow) — ob'ektning o'zi tushirgan soya, u yerga, devorga yoki boshqa sirtlarga tushadi va ko'pincha ob'ektdan uzoqlashgani sari xira va yumshoq bo'lib boradi.

Agar soya va yorug'lik to'g'ri ishlatilmasa, tog'lar, daraxtlar, uylar yoki hatto bulutlar tekis, qog'ozga yopishtirilgandek ko'rinadi. To'g'ri soya-yorug'lik munosabati bilan oddiy tepalik ham haqiqiy, uch o'lchovli bo'lib tuyuladi.

Chuqurlik va masofani yaratish (Aerial / Atmospheric Perspective)

Manzarada eng muhim qonunlardan biri — havo istiqboli.

- Old plan (foreground): eng aniq detallar, kuchli kontrast, yorqin yorug'lik va qattiq soyalar.

- O'rta plan (middle ground): kontrast biroz pasayadi, soyalar yumshoqroq, ranglar biroz xira.

- Uzoq plan (background): havo tufayli yorug'lik va soya farqi deyarli yo'qoladi, ranglar ko'k-kulrang tus oladi, detallar yo'qoladi.

Bu tabiiy hodisa (havo changi, namlik yorug‘likni tarqatadi) manzarada chuqurlik illyuziyasini yaratadi. Yorug‘lik va soya bu effektini kuchaytiruvchi asosiy vositadir.

Kayfiyat va atmosfera berish

Yorug‘likning turi va yo‘nalishi butun asarning ruhini o‘zgartiradi:

- Ertalabki quyosh — sovuq, och pushti-sariq yorug‘lik, uzun soyalar, yangilik va sokinlik hissi.

- Peshindagi qattiq quyosh — yuqoridan tushgan yorug‘lik, qisqa va keskin soyalar, issiq kun yoki cho‘l manzarasi effekti.

- Quyosh botishi — issiq to‘q sariq-qizil nur, uzun dramatik soyalar, romantika yoki melankoliya.

- Bulutli kun — yumshoq, tarqoq yorug‘lik, soyalar deyarli yo‘q, tinch va xira kayfiyat.

- Oy nuri — sovuq kumush rang, kontrast past, sirli va xayoliy tuyg‘u.

Soyalar esa aksincha, yorug‘lik rangiga qarama-qarshi tus oladi: quyosh botishi issiq bo‘lsa, soyalar ko‘k-sovuq bo‘ladi. Bu qonun realistiklikni oshiradi.

Diqqatni boshqarish va kompozitsiya

Rassom odatda quyidagilarni qiladi:

- Eng yorqin joyini (highlight yoki yorug‘lik markazi) asosiy diqqat nuqtasiga qo‘yadi — ko‘z avval o‘sha yerga tushadi.

- Qolgan qismlarni soyaliroq qilib, ikkinchi darajali qiladi.

- Yorug‘lik yo‘nalishi (masalan, chapdan o‘ngga) butun manzaraning harakatini beradi.

Masalan: quyosh nuri bilan yoritilgan daraxt yoki uyning bir burchagi — asarning "yulduzi" bo‘lib qoladi.

Rang va yorug‘likning o‘zaro ta’siri

- Yorug‘lik issiq (quyosh botishi) → soyalar sovuq (ko‘k, binafsha).

- Yorug‘lik sovuq (ertalab yoki bulutli) → soyalar nisbatan issiqroq (jigarrang, yashil tusli).

- Aks etgan yorug‘lik (masalan, suvdan, qordan) soyaga ham rang beradi — bu manzarada real hayotni yaratadi.

Amaliy muammolar va xatolar

Ko‘p boshlovchi rassomlar quyidagi xatolarga yo‘l qo‘yadi:

- Soyani butunlay qora qilish (tabiatda deyarli hech qachon to‘liq qora bo‘lmaydi).

- Barcha soyani bir xil qorong‘ilikda chizish (soyalar masofaga qarab o‘zgaradi).

- Yorug‘lik yo‘nalishini bir joyda saqlamaslik (bir daraxt chapdan, ikkinchisi o‘ngdan yoritilgan).

- Atmosfera istiqbolini e‘tiborsiz qoldirish — uzoq plan ham oldingidek kontrastli bo‘lib qoladi.

Manzara janrida yorug‘lik va soya — bu oddiy texnik vosita emas. Ular:

- Shakl va hajm beradi
- Chuqurlik va masofani yaratadi
- Kayfiyat va hikoyani ifodalaydi
- Diqqatni boshqaradi
- Rang munosabatlarini boyitadi
- Asarni "tirik" qiladi

Agar rassom yorug‘lik va soyani to‘g‘ri his qila olmasa yoki ularni e‘tiborsiz qoldirsa, eng chiroyli tabiat manzarasi ham hayotsiz, tekis va ishonchsiz bo‘lib qoladi. Aksincha, yorug‘lik va soya mohirona ishlatilsa, oddiy dalani yoki oddiy daryo bo‘yini ham sehrli va ta’sirchan qilish mumkin.

Manzara janrida yorug‘lik va soya masalasi san’atshunoslar o‘rtasida keng muhokama qilinadigan mavzulardan biridir. Ayrim tadqiqotchilar yorug‘likni kompozitsiyaning asosiy elementi deb hisoblasalar, boshqalari rang uyg‘unligini

muhimroq deb biladilar. Biroq ko'pchilik olimlarning fikriga ko'ra, yorug'lik va rang bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Chunki ranglarning ko'rinishi aynan yorug'lik ta'siriga bog'liq.

Manzara janrida yorug'likdan foydalanish rassomning individual uslubiga ham bog'liq. Ba'zi rassomlar kontrast yorug'likdan foydalanib dramatik effekt yaratadilar, boshqalari esa yumshoq yorug'lik orqali sokin va romantik kayfiyatni ifodalaydilar. Zamonaviy rangtasvirda esa yorug'lik nafaqat tabiiy manba sifatida, balki badiiy ifoda vositasi sifatida ham qo'llanilmoqda.

Xulosa

Manzara janrida yorug'lik va soya tasviriy ifodaning eng muhim elementlaridan biri hisoblanadi. Ular yordamida rassom tabiat manzarasining hajmi, fazoviy chuqurligi va rang uyg'unligini aniq ifodalashi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yorug'lik va soya manzara kompozitsiyasining estetik qiymatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, yorug'likning turli holatlarini tasvirlash orqali rassom tabiatning o'zgaruvchan go'zalligini aks ettira oladi.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Tasviriy san'at ta'limida yorug'lik va soya nazariyasini chuqur o'rganishga e'tibor qaratish;

Talabalarga tabiatda kuzatish asosida manzara ishlash mashg'ulotlarini ko'proq tashkil etish;

Rassomlarning mashhur manzara asarlarini tahlil qilish orqali yorug'likdan foydalanish tajribalarini o'rganish;

Manzara kompozitsiyasida yorug'lik va rang uyg'unligini amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash.

Natijada, tasviriy san'at ta'limida manzara janrini o'qitish samaradorligi oshadi va talabalar badiiy tasvirda yorug'lik va soyadan samarali foydalanish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar.

1. Gombrich E. H. The Story of Art. – 16th ed. – London: Phaidon Press, 2012.
2. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. – Updated and Expanded Edition. – Berkeley: University of California Press, 2004.
3. Itten J. The Elements of Color. – New York: John Wiley & Sons, 2013.
4. Livingstone M. Vision and Art: The Biology of Seeing. – New York: Abrams, 2014.
5. Gurney J. Color and Light: A Guide for the Realist Painter. – Kansas City: Andrews McMeel Publishing, 2010.
6. Birren F. Color Psychology and Color Therapy: A Factual Study of the Influence of Color on Human Life. – New York: Pickle Partners Publishing, 2016.
7. Ocvirk O., Stinson R., Wigg P., Bone R., Cayton D. Art Fundamentals: Theory and Practice. – 12th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2018.
8. Zelanski P., Fisher M. P. Color. – 6th ed. – London: Laurence King Publishing, 2011.
9. Ross J. The Complete Book of Drawing and Painting. – London: Dorling Kindersley, 2015.
10. Tansey R., Kleiner F. Gardner's Art Through the Ages: The Western Perspective. – Boston: Cengage Learning, 2016.